

Károlyi Pálffy útján követeli magának a várost. — Ez elutasítja s a város megvételeit ajánlja. — Schlickkel az alkudozás megkezdődik. — A váci püspök óvást tesz a város templomépítése ellen. — Schlick és Károlyi segítik abban. — Pap Gy. biztatja Károlyit a megvételeire. — Ennek neje ellenzi azt. — Maga a király jár közbe, de Schlick készfizetést követel. — Károlyi kölcsönt vesz fel s a csongrádmegyei uradalomra megköti az alkut. — Csöndességre és hűségre inti a várost és belenyugváásra nejét. — Jasztrabszkyt és Pap Györgyöt küldi a városba. — Ez biztosítékot követel régi szabadsága felől, nem vállal jobbágyi szolgálatot, megegyezik vele a taksára s a p. dézsmához ragaszkodik. — Károlyi megbántódása a király és az országgyűlés által. — A vallászabadsággal megnyeri magának a lelkeket. — A király, ámbár az adásvétel jogosságához kétségek férnek, kiadja az adománylevelet. — Ennek tartalma. — Pénzhiány a kincstárnál és Károlyinál. — Utóbbiknak a város is segítségére megy. — Károlyi vásárjogot szerez a városnak, kiadja a templom szabadalomlevelét s a várost Széplaky tisztségére bizza. — Pap György mellőztetése. — Károlyi ismételt izben beiktattatja magát az uradalomba, minek többen ellene mondanak. — Károlyi a város pusztáihoz igyekszik jogot szerezni, de mindenfelől útját állják. — A jogvédelemről gondoskodik s különösen készül a Német Rend ellen. — Akadályok Bécsben. — A Rend egyezkedési ajánlata. — Károlyi végre elfogadja azt s kifizeti a Rendet. — Kiegészés Harruckern-nel és a csanádi püspökkel. — A b. Zayak keresete. — A lakosság nem akar a jobbágyi állapothoz szokni. — Izgatják és szétoszolni készül. — Károlyi emeli a taksát s lassanként földesuri haszonvételéhez és hatalmához szoktatja a lakosságot, melynek a pusztákat használatában hagyja. — A város templomot és iskolákat épít. — Károlyi pátriárkhális viszonyt tart vele, de mindig több-több terhet ró rá. — Készül a külországi háboruhoz. — A Pero-féle lázadás kezdete. — Matulai ismertetése. — A nép nyíltan beszél a fölkelésről s ezzel rokonszenvez. — Károlyi hadi készülleteit félremagyarazza. — A lázadás kitörése s elfojtása. — A lakoltatás. — A város ettől megmenekszik.

Károlyi tehát végre belátta, hogy a szatmári egyezség alapján nem lehet joga Vásárhelyhez, s hogy az általa felidézett bonyodalmakat szép szerével neki kell elsimitania. Mindazáltal azon kezdte,

74. sz. Pálffy János nádor.¹

hogy levelet irt Pálffy János- | 1720. szept. 22. nak, az egykori békebiztosnak, melyben emlékez- tette arra, hogy ő az alatt a feltétel alatt hódolt meg »időnek előtte« az uralkodónak s kötötte meg vele a békét, hogy azon jószágok, melyeknek akkor birtokában volt, továbbra is övéi maradjanak. »Akkorra pedig, valamint az erdődi dominium, úgy Vásárhely is kezem alatt lévén, az, kit Ber-

¹ Szalay—Baróthy, Magy. nemz. tört. IV. köt. után.

cs ény i, mint praetendens örökös-ura, akkori revolutioban cedált és adott volt nekem, mindkettőt manuteneálta felséges Urunknak ratificatiojáig« s mindkettőért tárgyalt az országgyűléssel is. Ezért ő Vásárhelyhez való jogát Schlick ellenkezése dacára is fenntartja, aminthogy azt a lakosság is elismerte. De most ez egymás közt meghasonlván, Schlicket még inkább félrevezette, aki aztán úgy rendelkezett, hogy akik Károlyi adóját elhatározták, fizessék vissza az adót a városnak. Kéri Pálffy t, hogy vesse magát közbe ez ügyben Schlicknél, hogy »temesse el azt«. Ő nem akarja »örökös prostitutiójára in apricum« tenni a maga »homagiumát« s a vásárhelyieket sem szeretné károsíttatni. Mihelyt őfelsége rendeletét vette, azonnal megírta nekik, hogy tovább semmi jogot sem tart hozzájuk, sőt 2—3 évi hátralékukat is oda hagyta náluk. Pálffy azzal felelt, hogy ő | 1720. okt. 3. »nem emlékszik arra, hogy Károlyit azon jószágok felől is assecurálta volna, kiket sub illis disturbiis fiscaliter obtineált vala. . . Csudálja, hogy ennyi időre is elhallgatták a parasztok terheltetéseket, mert hiszen való az, hogy két urnak de eodem nem adózhatnak.« Javasolja, hogy egyezkedéssel vessen véget a zavaroknak. Majd nemsokára azt írta, hogy beszélt Schlickkel, | dec. 7. s ez oda nyilatkozott, hogy 3—4 ezerekre menő összegeket nem lehetett jóhiszeműleg beszédetni, ő hát azok visszatérítését megvárja. Egyébiránt, minthogy Károlyi közelebb esik Vásárhelyhez, jóllehet Schlick azt nagy árba kapta, kész azt neki 30 ezer frtéért átengedni, olyan joggal, aminővel maga bírja. Pálffy javasolja ez alku mielőbbi elfogadását, mert »ütni kell a vasat, míg meleg«. ¹ Károlyi azonban nem találta az ügyet

¹ A levelezés a gr. Károlyi-nemz. bp. Itrában.

olyan sietősnek. Vásárhelyen a lakosság még mindig zavargott. Az új bírák Schlicket kérték, hogy vessen véget ez állapotnak. Schlick csak annyit ígért, hogy vizsgálatra leküldi hozzá- | 1721. márc. 15. jök titkáraját, Baiz-ot, ki egyszersmind budai polgármester is volt, ugyanezt ígérte egy félévvel később is,¹ de, hihetően a Károlyival megkezdett alku miatt, egyebet nem tett. Baiz pedig csak a másik év februárjában utazott le ide, amikor Pap Györgyék súlyos helyzete felett sajnálatát fejezte ki, őket a kártérítés ellenében megbiztatta s tanácsolta, hogy jószágukat el ne vesztegezzék s minden jót reméljenek Schlicktől.² A lakosság teljes bizonytalanságban volt. Sokan elköltözésről beszéltek s félni lehetett, hogy a kettős terheltetés miatt a város feloszlik.

Ily körülmények közt tett Berkes András váci püspöki helynök a város közönsége és az országgyűlési pesti bizottság előtt óvást az itteni református templom építése ellen: az előljárással azonban ezzel, minthogy Schlicktől kapta a különös engedélyt az építésre,³ nem sokat törődött, s a munka fennakadás nélkül folyt tovább. Károlyitól kéz alatt hasonló bátorítás érkezett, ki egyszersmind biztatta a lakosságot, hogy csak használják tovább is a pusztákat, melyek közé Orosháza és Sztornya is tartozott, mit sem hajtva az aradmegyei főispán tiltakozására; legyenek bátorságban, tőle ne tartsanak, »el ne pusztuljanak« s ha valaki háborgatná őket, a szegedi várparancsnokhoz forduljanak oltalomért: náluk levő s hozzájuk hajtandó marháinak pedig jól gondját vi-

¹ Schlick levelei a város Itrában, Rvi. 1. cs. 28, 29. sz.

² Pap György értesítése Károlyihoz a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

³ Károlyi későbbi engedélylevele a templomról a hmvásárhelyi ref. egyház Itrában.

seljék s hozzá igaz hűséggel | 1722. szept. 24.
legyenek.¹

E levél már afelől tett bizonyosságot, hogy Károlyi bizonyos volt a város megtarthatása felől. Schlick ugyanis csakhamar hajlandó volt megválni a csongrádi uradalomtól, mely miatt neki Károlyival és Stösszel-lek, az északi részek praetendens urával kellett volna pörölnie; bántotta, hogy az új életre támadó megye tisztjei hatóságukat kezdték e helyekre kiterjeszteni s méginkább, hogy a vásárhelyiek tetemes része inkább Károlyihoz vonzódott, mint hozzá s e miatt a városban belső háborúság dúlt.² Ily körülmények közt Károlyi a bujdosó sorsra jutott Pap Györggyel csakhamar közölte, hogy megkínálták a vétellel. Mire ez rögtön írja neki, hogy »azon legyen Nagyságod, hogy mentől hamarabb kezéhez vehesse Vásárhelyt, ne irtózzék a 25—30 ezer frtoktúl, mert én bizonynal merem mondani, csak 5 esztendő múlva is ingyen marad Ngsodnak Vásárhely. Hiszen most is minden esztendőben 2 ezer frtokat adott Vásárhely Slik urannak a sok discretion kívül, amely legalább reája ment 200 frtokra. . . . Egyetlen egy ember sincs, aki azt úgy tudná, akit mit cselekedett megholt Bercsényi Miklós a város népével. . . Huszonöt ezer frt most soknak látszik ugyan, de hiszem igaz Istenemet, hogy még a maradékomnak is jót mond Ngtok, ha az Isten úgy nem cselekszik, mint Sodomával, hogy mindenestül el nem silyeszti« . . . a várost.³ Károlyi, ki e tapasztalt öreg sza- | 1722. márc.

¹ Károlyi levele a város ltrában, Rvi. 1. cs. 33. sz.

² Schlick levele Baizhoz, 1722. aug. 29-ről, a gr. Károlyi nemz. bp. ltrában.

³ Pap György u. o.

vára nem kevesebbet adott, mint Pálffy ajánlására, végre elfogadta az okos tanácsot és a kívánt vételért megajánlotta Schlicknek, akit egyszerűsmind a háborgó város lecsöndesítésére is felkért. Ez ismét Baizot küldte ide, ki a letett birákat a tanácsba a néppel visszahívatta. Károlyiné, gr. Barkóczy Krisztina azonban, tudván, hogy férjének nincs pénze, sőt adóssága van sok, megrettent az újabb vételtől s férjéhez irt levelében élénken rajzolta e miatt való aggodalmait. De Károlyi megnyugtatta az asszonyt, mert már előre gondoskodott a szükséges költségről. Eleintén a kincstártól akart pénzt szerezni, mely neki már régtől fogva adósa volt, mivelhogy a szatmári béke megkötésekor discretioba fizetett Pálffynak 2000, Lochernek 1000 aranyat stb., melynek visszatérítését a folyamatban levő országgyűléstől és a királytól is követelte. Utóbbik meg is ígérte, »de más szín alatt« a kiegyenlítést. Erre tehát most nyílt az alkalom s Károly király maga közben járt Schlicknél az alku iránt, megígérvén, hogy az uradalomról az adománylevelet ki fogja állíttatni a vevő javára,¹ ezzel akarván jutalmazni Károlyit nemcsak a szatmári békéért, hanem még inkább azon hűséges szolgálataiért, melyeket a folyamatban levő országgyűlésen a pragmatica sanctio ügyében — melyre ő egymaga 13 vármegye szavazatát szerezte meg — és az egész kormányrendszer átalakítási tervezetében, melynek jó része szintén tőle felt ki, egész odaadással ki- | 1722. jul. eleje fejtett.² Schlick azonban mind erre semmi tekintettel sem volt, hanem egyenesen azt kívánta, hogy neki a vételárból a szerződés megkötésekor 20 ezer

¹ K. és neje leveleik a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

² Éble G. adatai a csongrádi uradalom megszerzéséről a gr. Károlyi nemz. Itrának oklevelei alapján.

75. sz. Gróf Károlyi Sándor.
A gr. Károlyi nemz. It.-nak dúca után.

fitöt azonnal készpénzben fizessenek, mely esetben ő a szükséges ügyiratok kiállíttatását a maga költségén teljesíteti, minek megtörténtével a hátralékos vételár is fizetendő lesz. Károlyi tehát a 20 ezer frtot gr. Koháry Istvántól, az ország birájától, kölcsön felvette és Schlick-| 1722. aug. eleje nek megküldte, egyszersmind pedig levélben azonnal tudósította az uradalom jobbágyait, első sorban a vásárhelyieket, hogy őket megvásárolta s az átvételre főtisztjét, Jasztrabszky Jánost küldi hozzájuk. Nem fog nekik magukviseletéért rosszal fizetni, bár tehetné: ellenkezőleg meg fogja őket korábbi szabadalmaikban tartani, csak hűséggel legyenek hozzá s teljhatalmu megbizottakat küldjenek, — Pap Györggyel pedig béküljenek ki.¹ Feleségéhez pedig a rengeteg uradalom újonan készített urbéri összeírását küldötte meg Jasztrabszkytól s szeretettel, de hatályosan intvén, hogy »kérek, ne sopánkodjál s ne terheld az Istent, mikor érdemed felett segít.« Az adás-vételi szerződvény szerint Károlynak és nejének eladott az egész és teljes uradalom, névszerint Csongrád város rév- és vámjoggal, Hmvasárhely város egészen s a hozzá tartozó puszták, u. m. Férged, Mártély, Szegvár, Derekegyház, Körtvélyes, Szentterzsébet, Gorsa, Kopáncs, Szentkirály, Anyás pusztákkal, továbbá Ugh, Ujfalu, Győ faluk, Böld, Ilyés, Csan, Máma, Szántó puszták összesen 30 ezer r. forintért.² Jasztrabszkyt és a vele együtt leküldött Pap Györggyöt Vásárhelyen egyelőre hidegen és

¹ K. levele aug. 8. és szept. 3-ról a város ltrában, Rvi. 1. cs. s utasításai Jasztrabszkyhoz aug. 8-ról a gr. Károlyi n. bp. ltrában és Schlick levele jul. 1-ről u. o.

² Az 1722. aug. 5-iki adás-vételi szerződvény a gr. Kár. n. bp. ltrában 35. f. 25. sz. és Orsz. lt. NRA 235. cs. 28. sz. (Utóbbik egykoru másolat.)

bizalmatlansággal fogadták. Nem is igen akartak hitelt adni előadásaiknak. Pap György, bár félelmek közt, itt maradt a városban, innét írja értesítéseit urának a háborgó »gaz nép« és a fiatal »tudatlan« és »futó baromhoz való« birák felől, kiket letéetni s jóérlmü öregekkel kicseréltetni sürget. Jelenti egyébként, hogy a lakos-1722. aug.ság már nem akar elszéledni, sőt másunnét is érkeznek az új települők.¹ Oláh András főbiró és tanácsa azonban csakhamar megjuhászodtak, mert Schlick levele és megbízottja sem késtek az adás-vételről értesíteni a várost,² Schlick azonban »a huzó-vonó Baiz« utján a hátralékot is csakhamar busásan bevasalta a városon.³

A lakosság most mindenekelőtt biztosítékot kívánt Károlyi tól, hogy a várost régi rendtartásában és szabadságában meg fogja hagyni s e célból a birák Pozsonyba utaztak Károlyihoz, hogy vele további sorsuk felől forma szerint egyezkedjenek. Ennek aztán az lett az eredménye, hogy Károlyi hiteles pecsétetes levelet adott ki afelől, hogy a város, — földesurának évi 2500 r. frtnyi taksát fog fizetni a szokott ajándékokon kívül, ez pedig biztosítja azt szabad vallásgyakorlata, önkormányzata (a pallosjogon kívül, melyet magának tart fenn) és a korcsmák haszonvétele felől. A városban Pap Györgyön kívül szabad ember nem lakhatik, hanem mindenki tartozik adót fizetni a »csendeség« és jó békesség okáért.⁴ A birák már előbb tiltakoztak az ellen, hogy a lakosság Károlyi ré-

¹ Pap György levelei a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

² A levél 1722. aug. 5-ről a városi lt.-ban.

³ Baiz nyugtatványa 3400 frtról, városi levéltár, Rvi. 1. cs. 32. sz.

⁴ Károlyi eredeti oklevele a város Itrában, Rvi. 1. cs. 30. sz., továbbá a 3. cs. 21. sz. és 8. cs. 3. sz. (utóbbiak régi másolatok).

szére bármely területet szántson és bevessen, melyet tőlük Károlyi kívánt; ahelyett inkább megajánlották, hogy ennek itt lakó cselédjeit kenyérnekvalóval ellátják. A kir. dézma felett azonban csakhamar nyílt meghasonlás állott elő. A város régi szokás szerint ragaszkodott ahhoz, mert annak terményeiből láthatta el az utazó és a beszállásolt katonaságot,¹ de Károlyi is igényt formált ahhoz, mert annak kibéreléséhez a törvény a földesurnak elsőbbséget biztosított s kérte is a királyt, hogy azt neki engedje át, a várost pedig a püspökkel való alku-
dozástól, noha fogatlanul, eltiltotta.² |1722. nov. 26. Egyébként bántotta Károlyit, hogy a király és az országos rendek nem méltányolták kellően az ő nagy érdemeit s megvétették vele a maga uradalmát: ezért, mikor a vásárhelyiek épülőfélen levő templomuk felől tőle külön szabadalomlevelet kértek, kiadta azt nekik, habár tudta, |1722. dec. 26. hogy eljárása sem az udvarnak, sem a püspöknek (kikre bosszus volt, mert a dézmabérletet, habár jól felcsigázott áron, a városnak engedték át) nem fog tetszésökkal találkozni. »Megadtam« a vásárhelyieknek »a securitast vallásukról«, írja ez időből a feleségéhez. »Lássa a császár és az ország!«³

Károlyi azonban e nemeslelkű és liberalis tetteivel a vásárhelyi birákat teljesen megnyerte magának, kiknek sok módjuk és alkalmuk volt földesurok pártfogását hűségükkel, szolgálataikkal és ajándékaikkal viszonzni. Már ekkor Károlyiné is meg volt győződve a vételnek igen előnyös voltáról, mert férje és Jasztrabszky felvilágosi-

¹ A birák levele 1722. december 10-ről a gr. Károlyi nemz. bp. ltárában.

² Károlyi levele a birákhoz, a város ltárában, Rvi. 3. cs. 4. sz.

³ Károlyi levele nejéhez 1722. nov. 29-ről a gr. Károlyi nemz. bp. ltárában.

tották afelől, hogy a birtok most is több, mint 18%-ot jövedelmez. »Azon csodálkozom« — írja férjének — »hogy adja el, aki csak feje vak-ságában rá nem szorul; meg sem foghatom, mi oka.«¹ A dologba avatottak pedig afelett csodálkozhattak, hogy a király Schlick kedvéért mindenbe beleegyezett, holott ennek tulajdoni jogát méltán kérdésbe lehetett tenni, mivelhogy a birtokról a Német Lovagrendnek volt teljes érvényű adománylevele, s a cseh tábornokot törvényes időben be sem iktatták. E miatt aztán a Károlyi-féle vásárlás törvényességéhez sok szó fért. A kincstári ügyész jó előre óvást is emelt a 1722. dec. 1. Károlynak való eladás ellen.² Schlick azonban, minthogy a fizetési és átadási határidő közelgett, mind az udvarnál, mind a kormánysszékeknél erősen dolgozott s mindenütt gyorsan kiadták a szükséges kéziratokat és okleveleket.³ Az adománylevélben kijelenti a király, hogy az 1702-ben dec. 5. Schlicknek adott »Csongrád és Hódmezővásárhely városokat, Ug, Ujfalu, Győ falukat, Böld, Illés, Csan, Máma, Sz.györgy, Szántó, Férged, Mártély, Szegvár, Derekegyház, Körtvélyes, Szerzsébet, Gorsa, Kopáncs, Sz. király és a vásárhelyiek által birt egyéb pusztákat«, melyek új szerzeményi s illetőleg régebben a pártütők által birt, de a kincstárra szállott javakat képeznek, Károlynak az uralkodóház »s követ-

¹ Károlyné levele férjéhez 1722. szept. 14-ről.

² L. e. Orsz. lt. lib. regius LXIV. köt. 745. l.

³ Schlick lemondó nyilatkozata kelt nélkül, királyi kéziratok 1722. nov. 23-ról, egyik Károlyihoz, melyben ez utasítatik, hogy az adománylevél kiadásáért folyamodjék, másik a kancelláriához, hogy az adománylevelet állítsa ki, harmadik a kamarához, hogy a szükséges intézkedéseket maga részéről is tegye meg, — valamennyi a gr. Károlyi nemz. bp. ltrában, 35. f.

kezésképen a magyar királyi szent korona« érdekében, már az előző két király idejében is szerzett érdemeiért és »különböző időkben és helyeken, közjóra szolgáló politikai és katonai igen fontos ügyekben tanusított működéséért, hű és szolgálatkész buzgalmaért« oda adományozza szavatosság terhe mellett, a kincstárba befizetett 40 ezer frtért, a szokásos fentartással, vagyis »mások s főleg az egyházak jogainak épségben hagyása mellett«.¹

A kincstárba való befizetés soha sem történt meg, bár ott a pénz nagyon kellett volna, minek bizonyossága az is, hogy ez alkalommal Károlynak Makót, Mindszentet, Algyőt is felajánlották. De pénze Károlynak sem volt; a hátralékos 10 ezer frtot is csak újabb kölcsönből adta |1722. dec. 11. meg Schlicknek, melyből 6000-et Ponteltől, 4000-et pedig a nádor szivessége következtében a kincstártól vett fel.² A vásárhelyi hagyomány szerint az uradalom egész árát a vásárhelyiek adták volna kölcsön a grófnak, aminek az az alapja, hogy ő tényleg felszólította a birákat, hogy az adót »most az egyszer« 4 évről előre fizessék meg, amit ezek a »lehetőségig« meg is ígértek.³ A birák már előbb figyelmeztették Károlyt, hogy az uradalomhoz a böldi rév joga is hozzá tartozik,⁴ mely sziveséget Károlyi azzal viszonzott, hogy a városnak a királytól vásárjogot szerzett.⁵ Ugyan-| 1722. dec. 14.

¹ Az oklevél eredetiben a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában, másolatok Orsz. lt. NRA 235. cs. 28. sz. és Lib. Reg. XXXIV. k. 113. l.

² Károlyi egykoru levelei nejéhez a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

³ Károlyi utasításai tiszttartójához, Széplakyhoz, 1722. dec. 26-ról.

⁴ K. levele a birákhoz, városi lt., Rvi. 2. cs. 11. sz.

⁵ A vásárlevél eredetije a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában. másolata a város Itrában, Rvi. 1. cs. 38. sz. és az Orsz. lt. Lig. Reg. XXXIV. kötet, 138. l.

az nap, melyen a város Károlyival megbékélt s ez a templom oltalomlevelét kiadta, a földesur Széplaky Jánost tette meg hódmezővásárhelyi jószágfelügyelőjének s utasításokat adott neki tiszt-sége folytatására. Megbizta egyebek közt azzal, hogy írja össze a pápistákat s ezek számára a város segítségével építtessen templomot, szedje össze az uradalmat illető haszonvételeket, rendeljen élelét másunnét is ide hajtandó gazdasági állatai részére s szaporítsa gulyáit, méneseit, juhnyájait a vásárhelyi gazdákéból is, kik neki az állatok ajándékozását versenyezve megígérték (egyes gazdákat meg is nevez, kiknek szép fekete csikóira számít), de mindenben óvatosan és ügyesen járjon el, míg a gazdáknak »jó kedveket látja«. Széplaky teljesen méltónak bizonyult a gróf bizalmára. Katonaviselt ember volt, okos, a vásárhelyiek iránt mindenkor jóindulatu s igaz hűséggel viseltetett ura iránt is. Mindenki meglehetett nyugodva a dolgok ilyen rendezésével, csak Pap György elégedetlenkedett amiatt, hogy a gróf miért nem ő reá (a 78 éves öregre!) bizta most is, mint annak előtte, itteni gazdasága vezetését. Pedig Károlyi róla sem fedkezett meg, mert meghagyta Széplakynak, hogy a református templom falára, hová a fiatal tanács csak a maga neveit iratta fel, véssesse fel a »Pap György apám« és a Széplaky neveit is, »melyeket onnét gyűlölségből kihagytak, pedig ők is úgy kontribuáltak bele, mint mások«, amit azonban Széplaky korántsem tudott oly könnyen foganatosítani, mint a kath. népszámlálást.¹

¹ Pap György neve soha sem került a templom falára. A katolikusokat ellenben még januárban összeírták. (40-en voltak, köztük csak 9-nek volt földje!) Széplaky jan. 7-én az új-templom építésére segélyért már a megyéhez is folyamodott. (A folyamodvány a váci püspöki levéltárban.)

Egyidejűleg hivatalosan is végbe- | dec. 20—27. ment Károlyi beiktatása a csongrádi uradalomba. Az egri káptalan bizatott meg az eljárással, melynek küldötte Kohányi István kanonok, a királyi emberrel, Sötér Tamással, a szomszéd birtokosok, községi követek s az érdekelt helységek birái jelenlétében, Csongrádon kezdte meg a munkát s decemb. 23-án érkezett városunkba. Itt csatlakoztak hozzájuk Szlovenics Mihály, vásárhelyi szolgabíró, Tatay Péter megyei esküdt s néhány katonatiszt. Ujra felolvasták az egész nép előtt a hivatalos okleveleket s följárták a határ minden részét, a bevezetést és beiktatást megnevezetten végrehajtották azokra a pusztákra nézve is, melyek az adománylevélben tüzetesen nem voltak megírva, minők Batida, Sámson, Csomorkány, Fecskés, Tótkutas, Vereskutas, Rárós, Ujváros, Mágocs, Rétkopáncs, Solt s Fejértó környéke, de amelyek a lakosság használatában voltak s ennél fogva, az adománylevél értelmében az új földesurat megillették. Ámbár az egész eljárás akkép' folyt le, amint azt Károlyi maga előzetesen a legnagyobb részletességgel kidolgozta, mégis a beiktatás ellen mindenfelé óvást tettek, nevezetesen Anyás, Mára, Ilyés, Csány, Böld, Ujfalu, Ugh, Felgyő, Szántó, Mágocs és Vásárhely irányában. Városunkat a Német Rend követelte magának, mint amelynek azt Lipót király a Jász-kunsággal együtt eladta, Mágocsra nézve pedig a Keglevich örökösök jelentették ki igényöket. Az ellenmondók, törvény értelmében, valamennyien a királyi táblához utasítottak.¹

¹ Az egri káptalan bizonyítványa a beiktatásról az adománylevéllel és a királyi megbízó levéllel együtt eredetiben, 1723. jan. 16-ról a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában, 35. fiók, 44. sz. Károlyi előmunkálata u. o.

Bármily szorgosan ügyeltek is azonban a megbizottak eljárásuk törvényszerűségére, mégis hiba esett a beiktatás körül, s ez a volt, hogy Csongrád- és Csanádmegyének ez időben nem voltak olyan birtokosai, kik közül fő- és alispánt lehetett volna kinevezni, úgyhogy e miatt azok, törvény ellenére a szomszéd megyebeliek közül állítottak elő. Hogy hát valaki ezen az okon az egész eljárás törvényességét meg ne támadhassa, mivel időközben a kérdéses hiba ügyis elenyészett, Károlyi a királytól a beiktatás ismétlésének elrendelését kérte,¹ minek következtében Kohányi és Sötér egész részletességgel újra csinálták a bevezetést 1. jul. 8—13. és beiktatást, Vásárhelyre nézve azonban azt is befoglalták az erről szóló bizonyítványba, hogy a lakosok vallomásai szerint ők mindazon pusztákat birják, melyeket már az első beiktatáskor és az adománylevélben megneveztünk. Ellenmondók most is nagy számmal voltak, nevezetesen Vásárhelyre nézve a Német Rend, Derekegyháza a tiszai rév egy részére nézve Harruckern, Batidára és Sámsonra nézve gr. Nádasdy L. csanádi püspök, Mártély és Csomorkányra nézve pedig vásárhelyi lakos ns. Török Mihály, utóbbik mint jelzálogos hitelező részéről.²

Károlyi idáig több mint 300000 frtot adott ki különféle jószágok vásárlására: de ezek közt a következmények igazolása szerint egysen volt, mely nemzetségének oly mérvben jövedelmezett volna, mint az ekkép' megszerzett csongrád-vásárhelyi uradalom. Mig azonban idáig fejlődtek a dolgok, addig sok nehézséget és bajt kellett leküzdeni.

Károlyi ehhez már jó előre készült. Az egri

¹ Károlyi S. fölségkérvénye u. o.

² Az egri káptalan 1723. aug. 22-én kelt újabb beiktatási bizonyítványa a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

káptalan fentebbi kiküldöttei által tanukihallgatásokat eszközöltetett arra nézve, hogy | aug. 10. most és régebben mely puszták tartoztak a városhoz,¹ mi részben csakhamar a kir. ítélő tábla megbizottaival is tüzetes vizsgálatot tartatott | szept. 22. a helyszinén;² aztán pedig, — mivel a törvénytudók kifogásolták azt, hogy ő, egy mandátum mellett kétszer iktattatta be magát s az első beiktatást végző királyi ember nem volt itteni birtokos, melyek miatt az adománylevél érvényességét is veszély fenyegette, — az ország kancellárjához, bár ez nem volt jó embere, fordult, hogy új adománylevelet állíttasson ki maga részére, miről azonban a főség hallani sem akart. A Török örökösök az egrí káptalan előtt csongrádmegyei régi javaik érdekében általános óvást tettek,³ a Német Rend nagymestere pedig a kir. | aug. 5. táblánál nyújtotta be tiltakozását.⁴ A csanádi püspök és Harruckern tettelegességekhez is nyultak s karhatalommal védték a magok területeit, minek Károlyi megfelelő karhatalmat állított elébe, bár a vásárhelyiek egy része vonakodott a szomszéd szentesiekkel összezsapni. Károlyi most az ország minden valamire való levéltárát felhányatta, hogy a terület birtokjogára vonatkozó régi adatokat összegyűjtse s a legkiválóbb ügyvédekkel tanácskozott a jogvédelem érdekében, melyet, mint a törvényben és peres eljárásokban avatott s eleven, gyakorlati észjárású jogász, egyébként egészben véve maga irányított. A Német Rend követelése ellen s a maga védelmére azzal érvelt, hogy mivel

¹ Az erről szóló jk. u. o. 36. f. 95. sz.

² A vizsg. jk. u. o. 36. f. 84. sz.

³ Az óvás a leleszi konv. orsz. ltrában, El. 1700—1723. T. 50. (Sub no 50, act. 26.)

⁴ L. e. Orsz. lt. NRA fasc. 247. pag. 27., az idézőlevél u. o. fasc. 235, no 26.

Juventus es. Hely. kiralyimnak es. Hely.
Gyulog. zabol. kezemhez jutvan
Ezen Csongradj es Bud. Megyei Cs.
Gyalulokj. Baronis Gyulog. Munk.
Hozj. tapasztalva tapasztalva.

Die 26. Decbr. 1722.

Károly Sándor

76. sz. Gr. Károlyi Sándor ered. kézirata a vásárhelyiekhez.
(Hasonmás.) — (A levél a város Itrában.)

Olvasás: Istenemnek és felséges királyomnak, Ó felségének kegyelmességéből, kezemhez jutván ezen csongrádi és hódmezővásárhelyi pusztás jószággh, minthogy tapasztalva tapasztalom Die 26. decembr. 1722. Károlyi Sándor m. k.

a Rend adománylevelében egy Tiszáninnen, a Kunságon, Heves és K.szolnokmegyében eső területről Vásárhely pusztáról van szó, ez alatt Hm-vásárhely községet nem lehet érteni, annál kevésbé, mert mikor a rend utóbbikba be akarta magát iktattatni, annak Schlick ellenmondott, steff. A kuriára kerülven a per, ez úgy döntött, hogy Károlyi kifogása nem állhat meg, mert a Rend ezért a helyért fizetett meg s az adás-vételi levelekben és az összeírásokban a helyet már városnak irták, miért is Károlyi a maga igazságának bővebb bizonyítására utasított. Baj volt, hogy a per vitelét Károlyiék kezdetben elhibázták. Molnár Zsigmond, ki a pert később | 1724. okt. 4. Bécsben képviselte, sietve hívta fel a grófot, hogy Bécsbe utazzék, mert az udvari kamara is megfontására törekszik.¹ Károlyi most sorra járta a legbefolyásosabb méltóságokat és birákat, némelyeknek informáló leveleket is irogatott. A kincstár, mely a Német Rendnek az 1702-iki eladáskor szavatosságot ígért, természetesen Károlyinak nem adhatott egyszerre igazat. Bohus Sámuel, ki Molnár mellett társügyvéd volt, arról értesíté Károlyit, hogy odafent ennek azon köve- | 1726. febr. telését, hogy Vásárhelyt a Német Rend adományleveléből törüljék, az 1715-iki t.cikk és az összeírás alapján visszavetették. A királyi ügyek igazgatója barátságos kiegyezést ajánlott, de némelyek ezt ellenezték s a Rend 12 ezer frton alól nem is akart egyezni. Mindazonáltal a másik év elején Pozsonyban már megkezdődtek a három fél között az egyezkedési tárgyalások. A Rend 11150 frtért, amennyiért neki Vásárhelyt a kincstár egykor számította, kész volt ezt Károlyinak átengedni,

¹ Molnár levelei s egyéb jogászi vélemények a per folytatására nézve a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

melyből a kincstár, mint mindkét fél szavatosa, 5150 frtot vállalna el, Károlyira pedig a többi maradna. De ez nem állott az alkunak, hanem új érveket és okleveleket keresett a maga védelmére s ezeket egy emlékiratba foglalva 1730. jun. 7. adta be.¹ Végre is, tiz évi pereskedés után kénytelennek érezte magát a Rend ajánlatát elfogadni, mely szerint Károlyi a rá eső hatezer r. frtot a Rendnek félév alatt lefizeti, — a Rend pedig a városhoz való jogát neki átengedi, amit a kincstár is helybenhagy azzal a kikötéssel, hogy Károlyi Derekegyháza, Szegvár és Héked tulajdonjogára Harruckern I. Gy.-gyel egyezzen ki, a csongrád-szentesi tiszai rév joga feletti rendelkezés pedig, Károlyi elővételi jogának elismerése mellett, a királynak hagyassék fel.² Károlyi ugyanezen időtájon Harruckernnel és a csanádi püspökkel is végleg megegyezett,³ utóbbikkal akképen, hogy Batida és Sámson birtokából a püspököt teljesen kiszorítja. Mártélyról pedig, melyhez a Szilárdy örökösök zálogjogot formáltak, ezeket lemondatta, 75 rfrtot fizetvén ezért nekik.⁴

¹ A periratok steff-ék u. o. 36. f. 26, 28, 32. sz.

² A kir. bizonyítvány alakjában, 1732. szept. 4-én kiállított egyezséglevelet l. u. o. 36. f. 23. sz. A szerződést Pesten kötötték meg a »Németek boldogságos Máriájáról nevezett Jeruzsálemi Rend« nagymesterének, Ferenc-Lajos főhercegnek képviselőjében Orczy István, — Károlyi Sándorban Bohus Samuel, a kincstárban pedig Grassalkovich Antal, a királyi ügyek igazgatója. — A kérdéses révnel, melyet böldi révnek hírnak, a kincstár készíttette a hidat, Temesvár visszafoglalása alkalmával a katonaság számára u. o. 95. sz.

³ Az egyezséglevél a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában, 36. f., 68. sz.

⁴ A Szilárdyak lemondó levele u. o. 37. f., 88. sz. és (hiteles másolatban) Orsz. Itr NRA fasc. 1856. no 31. H) alatt.

Még javában folyt a Német Rend pöre, mikor b. Csömöri Zay András a király előtt másik keresetet indított Vásárhely, Rárós, Kopáncs, Derekegyháza, Szentes, Csongrád s egyéb nagyszámu birtokok irányában, melyek 1559-ben az ő ősének, Csömöri Zay Ferencnek, Liszthy Jánosnak és Viczmándy Mátyásnak adományoztattak, minek következtében III. Károly király e birtokok mostani gazdáit, Károlyit és Harruckernt, mint akik a régi adományosok utódait törvényesen megillető jószágokat használják, az 1726. szept. 10-re, Pestre, a kir. ítélő táblára idézte meg, hogy a fenforgó ügyben a törvények szerint végezni lehessen.¹ Károlyi az ekkép' keletkezett újabb pert huzta-halasztotta, azért a megidézést többször kellett ismételni, miglen sok évtized múlva, mint látni fogjuk, egyezés vetett véget a peresedésnek.

Nem kisebb kellemetlenségei voltak Károlyinak magával Vásárhellyel is, mely a török alatt századokon keresztül földesuraitól teljesen függetlenül intézte ügyeit, a jobbágyi szolgálatokat (a csekély taksafizetésén kívül) nem ismerte s olyan önállóságához szokott, mellyel az új viszonyok merőben ellenkeztek. A helyzet nagyon kényes volt, mert az Alföldet általában igen gyér népesség lakta, a földesurak egymástól csalogatták el a jobbágyokat, mivel hasznuk ezek számával együtt nőtt vagy fogyott; a környéken sehol sem volt szokásban a robot s Vásárhelyről a fokozatosan emelkedő taksa miatt már is szökdöstek a jobbágyok s a birák felerészének és a lakosságnak hangulata nem volt kedvező Károlyi irányában. Az öreg Pap György tehát méltán inté Károlyit

¹ A király idéző levele 1726. ápr. 5-ről, Orsz. It. NRA fasc. 235, nro 54. és fasc. 236, nro 20.

a legnagyobb óvatosságra az új terhek kirovásánál. Rosszalta, mikor ez a várostól »egyszerre két-háromfélélt« kért, mert »először egyet, azután másikat, azután harmadikat kellene« kívánni, pedig még csak a gróf itteni barmai körül teljesítendő apróbb szolgálatokról volt szó. Pap Gy. és a tanács egy része Vecsei Gy. lelkésszel együtt, »ki az egész gyűttekezettel szüntelen imádkozni meg nem szűnik« a gróf életéért, mindent elkövettek ugyan a nép józanítására; az első pártjára is állott a városnak, mikor a földesur a birótételbe s a tanács jogkörébe akart avatkozni: de ennek nem sok eredménye lőn. Károlyi sűrűn állott elő az új, meg új követelésekkel, mikor aztán a lakosság, főleg Kis János esküdt izgatásaira fel-felzendült és háborgott, úgyhogy maga Pap Gy. panaszolá a grófnak, hogy ő »soha ilyen istentelen és utálatos dolgot nem hallott« s tanácsolta, hogy hivassa Kist Károlyba, ott fogassa el, s »legalább fél-évig hadd tolja a talicskát«, itteni javait pedig foglaltassa le, »mert míg ez itt lakik, soha itt csendesség nem lesz«. ¹ Mikor a gróf a taksát évi 3000 frtra emelte, a birságokat magának követelte, vendéglőket, mészárszékeket állíttatott | 1725. aug. s a puszták egy részét magának kihalasztatni akarta s az ilyen értelemben kötendő szerződésnek már a birákat is nagy nehezen megnyerte: a lakosság, melyet kétszer, háromszor is összegyűjtöttek, határozottan ellenszegült s a jelenlévők Széplaky tudósítása szerint »annyira felháborodtak... hogyszem megadják, készebbek lesznek egészen pusztán hadni a várost. Honnét és miből tegyenek eleget, holott, kit magam experiáltam, oly szegényeken esett, hogy a rajta való condorjánál nagyobb részé-

¹ Pap György levelei a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

nek nincsen egyebe, 3—4 esztendőbeli porcióval is adós, hátán háza, kebelében kenyere, most is éjjel-nappal kell a katonákkal vigyáztatnom.«¹ A bírák már előbb ugyanilyen értelemben irták a grófnak, hogy a község »hogysen mint olyan terheltetést, melyet el nem viselhet, felvállaljon, később lesz, amint ide gyülekezett, akképen szélyel oszlan.«² S az elszéledés tényleg nagyobb mérvben meg is kezdődött: a jegyző maga is, megunva a sok izetlenkedést, itt hagyta a várost; hire terjedt annak is, hogy ez más kézre fog átmenni.

Károlyi azonban következetesen haladt az egyszer megkezdett uton. Elvette a várostól a pallosjogot, melyet a gróftól meg a vármegye ragadott magához.³ Rászorította a bírákat, hogy a város jövedelmeiről évenként számot adjanak. Tudta, hogy e roppant kiterjedésű s termékeny határ mennyi hasznot képes adni s évről-évre csigázta követeléseit. Tudta azt is, hogy a lakosság javarésze, ha vallásszabadságot élvezhet, szívesen fog itt maradni és adózni: azért míg egyfelől a ref. vallás szabadságát, bármennyire kényes feladat volt is ez reá nézve, a minduntalan vádaskodó mindszenti és vásárhelyi plébánosok, a váci püspök s a helytartó tanács ellen oltalmazta s az ez irányban a Fölség előtt is kérvényező bírákat támogatta; addig másfelől kifogyhatatlan volt újabb és újabb követelések támasztásában s a bírákat hol szép szóval, hol fenyegetéssel és büntetésekkel lassanként engedelmességre szoktatta.

A szénavágást, boglyázást, lószelidítést, árok-

¹ Széplaky levele K. S.-hoz 1725. aug. 14-ről a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

² A bírák levele K.-hoz 1725. aug. 9-ről.

³ Csongrádm. jk. 1729. és 1734. márc. 1-ről, V. k. 3. l.

hányást csakhamar megszokta a lakosság: de már az uraság szőlőjébe nem akart menni kapálni, mert ezt robotnak bélyegezte. A taksamelést még inkább türte, de a robottól következetesen huzódzott. Az uraság az urbéri javadalmak bérleveleiben mindig kitette, hogy azok csak »további tetszésig« érvényesek: a város pedig mindig követelte, hogy a nyert kedvezmény állandó, sőt örök érvényű legyen. Egyszer a gróf türelmét vesztve, az ellenszegülők vezéreit, nyolc öreg gazdát, összefogdosztatott s Károlyban tömlöcbe vettetett. Ezek voltak: Fábián András főbíró, Hódi János esküdt, Kardos István, Tóth P. János, Szántó István, Laskay Ferenc, Juhász Bálint és Nagy István adószedő. Nagy volt a rémület városszerte. A tanács s az egész közönség »maguknak az porig való megalázásával Excellentiádnak lábaihoz borulva« kérték a grófot, »kegyelmezzen meg« nekik, azért »hogy tudatlanságból s vakmerő megátalkodottságból« ellene vétettek, »szánja meg az özvegyek és árvák sirását« s eressze haza az elhurcoltakat: most már a város kész elszenvedni, amit rámér.¹ Károlyi ekkor, főleg báró Szentiványi János közbevetésére, kiengesztelődött a város irányában,² elengedte a robotolást, de kikötötte, hogy a város, az ő földesuri joga elismerésül két ekét állítson ki 6—6 ökörrrel egész esztendei szolgálatra. A puszták birtokában meghagyta a lakosságot, azonban Derekegyházát lefoglalta a maga részére, a taksát pedig 3500 frtra emelte.³ Ezután a mészárszékeket és a dézmát átengedi a városnak, de utóbbikat maga bérlí ki a

¹ A bírák kérvénye 1727. jan. 16-ról u. o. 36. f., Károlyi feddő levelei városi lt., Rvi. 1, cs. 58. sz. — 2. a cs. 2. sz.

² U. o. 60. sz.

³ Károlyi Sándor taksalevele, városi levéltár, Rvi: 1. cs. 60. sz.

püspöktől, végül pedig kötelezte a várost a kath. templom építéséhez »szükséges kézi és szekeres munkák« megadására. Derek- | 1717. jul. 5. egyházát ugyan Károlyi a lakosság kértére ennek mindjárt bérbe is adta,¹ a robot alól is mentességet ígért: de ez csak pusztá szó maradt, mert a lakosság évről-évre növekedő mérvben rászorított az ingyenes urasági szolgálatokra, úgyhogy az pár. év alatt nemcsak kapált, de szántott is (néha egyszerre 50 ekével) az uraságnak s mindenféle gyalog- és szekeres munkát végzett.

A kath. templom építési ügyé sem kisebb kellemetlenséget, sőt veszélyt rejtett magában úgy a kálvinista városra, mint magára Károlyi S.-ra nézve, mert ennek ügyében a klérus mindkét félt rossz hirbe keverte, amint ezt később a maga helyén tüzetesen elbeszélni fogjuk. Egyébként a város benső ereje mindinkább fejlődésnek indult. Legfőbb gondja volt az egyház és az iskolák. Időközben líuiskoláját fejlesztette s azt csakhamar gymnasiumi fokozatra emelte, majd leányiskolát építtetett, aztán restauráltatta az erős kőtornyot, a templom belsejét diszes karzatokkal és ülőpadokkal látta el, majd második lelkészséget szervezett, | 1729—1732. egyidejűleg rajta volt a közjövödelmek gyarapításán, fentartotta Szenttornya, Orosháza² és Szöllös³ bérleteit is, erősen védte a maga jogait a földesuri hatóság illetéktelen kiterjesztése (Károlyi még egy külön földesuri főbirót is akart beállítani), s az inspector, Badda Gábor, durvaságai és tulkapásai ellen.⁴ A viszony mindazáltal a község és

¹ Városi lt. Rvi. 1. cs. 59. sz.

² Városi lt. Rvi. 2. cs. 20. és 54. sz.

³ A szöllösi bérlet szerződvénye, városi lt. Rvi. 1. cs. 77. sz. Szöllös és Solt idetartozásáról kuriai ítélet 1732-ből a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában 35. f. 8. sz.

⁴ A város levelei e tárgyban a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában, egyéb ügyiratok városi lt. Rvi. 1. cs. 68, 73, 84. sz.

földesura s ennek családtagjai közt most már állandóan barátságossá vált, mit a felek kölcsönös szívessegek s különösen a birák nagymérvű ajándékozgatások által ápolni el nem mulasztottak, bár e viszonyt folytonosan erős próbára tették a földesur részéről támasztott újabb meg újabb kívánságok, a természetben kiszolgáltatandó munkanemek, a taksába beszámítandó szarvasmarhák, lovak steff. minémüsege és árai s egyéb intézkedések, melyek a községtől több-több jövedelmeket vontak el az uradalom javára.

E közben a királynak a lengyel trón kérdésében háborúja támadt Franciaországgal s egyéb európai hatalmakkal. Rákóczyék tehát ez alkalmat felhasználni kívánva, Törökországból újra kezdték izgatásaikat, melyek azonban idebenn eredményre nem vezettek, ha csak azt annak nem tekintjük, hogy a Magyarországra telepedett rácok a bécsi kormány által megcsalatra s vallásukban sértve érezvén magukat, izengettek neki Rodostóba, hogy ők, felkelés esetén, készek mellé csatlakozni. Károlyi, most már a császár altábornagya, maga is készült a háboruba s ezrede részére sastollakat, lovakat, élelmiszereket és pénzt kívánt a várostól, mely mindezt készséggel szolgáltatatta ki, míg birta, s győzedelmet kívánt az ellenség fe- | 1734. ápr. 21. lett: bár nem mulasztotta el, most is, mint leg-
többször, panaszkodni a nagy inség felett, melynek a lakosság bizonyosan martalékául fog esni. »Annyira enerválódtunk« — írják — »az immár régtől fogva határainkat ostromló szárazság s mostani marháinkban esett dög miatt, hogy majd teljességgel utolsó szükségünkkel küzködünk, porcióért is lakosainkat mindennap tömlöcöztetjük, de . . . sokakon egy fillért sem vehetünk, hanem Istenre tekintve (éhhel ott nem kívánván megölni) kibocsáttatni kénytelenítettünk.« Miért is fizetési haladékok | 1734. júl. 25.

kérnek.¹ Károlyi nemcsak a haladékot adta meg, hanem egyéb anyagi kedvezményeket is.² Egy félév múlva azonban ismételten sürgeti a taksát, de a város mindinkább elhanyagolja a pénzküldést, annyi- val inkább, mert csakhamar a Peró-féle lázadás gyult ki a vidéken, mely a lakosság figyelmét le- kötötte s érzéseit zavarta.

Szegedinecz Péter ugyanis, köznyelven Péró, a marosmenti rác határország parancsnoka, ez időben fajrokonai sérelmei által ösztönöztetve, több tisztársaival együtt katonai összeesküvést szerzett a német uratom ellen s ismerve a magyar nép rajongását Rákóczy irányába, ennek ne- vével főképp Matulai Pál vásárhelyi, Sebestyén és Szilassi békésszentmártoni lakosok izgatásai következtében zendülést támasztott.

Matulai fiatal korában mészáros volt, majd a békésmegyei tót kurucokkal együtt szolgált II. Rákóczy Ferenc táborában, aztán, Temesvár fel- szabadításakor, a császár katonája lett Péró alatt, e háboru után Békésmegye biztosa,³ néhány évvel utóbb a vármegye területéről megszökött⁴ és sokáig Pérónál húzta meg magát, mint ennek iródeákja, majd az utóbbi években Vásárhelyen telepedett meg, hol rokonsága lakott.⁵ Peró őt mindjárt a gyalog »kurucok« alkapitányává tette, bár egyébként a nevezett főcinkosok, ideértve magát Pérót is, mindnyájan marhakupecséggel s illetőleg tenyésztéssel foglalkoztak. Maga Péró annál fogva, hogy marhái számára tisztársaival együtt a kőm-

¹ A birák levelei a gr. Károlyi nemz. bp. Itrában.

² Városi lt. Rvi. 1. cs. 89. sz.

³ Zsilinszky, Békésvm. rég. évkönyv, XI. 121. l.

⁴ U. o. 109. l.

⁵ Matulai neve az itteni oldalkosári ref. egyházi adó- fizetők lajstromában fordul elő 1730. és 1736-ból, Városi lt. Rvi. A 3. 17. cs. 5. sz.,

lósi és székegyházi földeket haszonbérelte, szomszédságban állott a vásárhelyiekkel,¹ de, mivel a bérleti földre tévedt vásárhelyi és makai gazdákkal elég nyersen bánt el, köztünk semmi kedvességnek sem örvendett.² A rác főnökök alárendeltjei és Matulai révén nálunk jó előre tudták, hogy mi készül; a vásárhelyi nép egy idő óta a piacon nyiltan is tárgyalta a kérdést, sőt Sterba János nagylaki kapitány táborába, kinek neve nálunk Csorba lett, élelmi szereket is küldött. A protestáns lakosság, melynek lelkére Rákóczy nevével biztosan lehetett hatni s melyet a kormány vallásáért zaklatott, földesurai pedig eddig szokatlan mérvben terheltek, az egész Alföldön talán csak Károlynál, az egykori kuruc generálisnál, talált emberies érzésekre és pártfogásra. Híre járt, hogy ezt a bujdosók már felszólították, hogy álljon a támadásnak élére: egyszer épen, midőn Szentandráson keresztül utazott, a nép karjai közül csak gyors hajtással menekülhetett. Most pedig, mikor a maga ezredét öt századra való ujonccal erősítette, s mint láttuk, egyéb intézkedéseket is tett a háborúhoz: a nép mindezt a 1734. nyár maga felfogása szerint magyarárgatta, mintha t. i. a generális a kuruc felkelésre készülne.

Csongrád, Bihar, de legfőképen Békésmegyék népe tehát forrongott, majd Szentandráson ki is tört, hol Vértesi bíró 1735. ápr. 27. is hozzája csatlakozott. A fölkelők fegyvert és

¹ A vásárhelyi határt Makó északnyugoti részén, a Csorgótól feljebb, épen a róla nevezett »Pérol széke« képezte. (Határjárási oklevél 1738. márc. 26-ról, Orsz. lt. Inquisitiones per juratos notarios tab. reg. fasc. 17., nro 1510.) Péro és Csorba tótkomlósi bérleti földeiről lásd csongrádmegyei vizsgálati jk. 1753-ból, városi ltr, Rvi. 2. cs. 77. sz.

² Városi lt. Rvi. 2. cs. 77. sz. (1728-ból).

lovakat rekviráltak, az utonjárókat kirabolták s városunk szenttornyai és orosházi bérleti pusztái szélén,

77. sz. Rákóczy József.
 Szilágyi, Magy. nemz. tört. VIII. k. után.

Csabacsüdön, táborba szállottak, honnan Péteró utasításából csakhamar Gyula és Arad várak el-

Dießes Abbildung Peter Szegedini, sonst Peter Szegedi, so unter den Tumultuosen in der Inquisition nach Anwas der Delig abgerichtet worden. Er wußt an Kapitan der Republik, Land Militz, Petaka gewes, als Führer, Erga Rebell erklärt und von oben an gerichtet und verurtheilt.

Arad eine große Festung in unser Ungarn auf welche die Tumultuosen einen vergebliche Versuch gemacht zu überwinden.

Die Deliquenten, welche in Ketten und Band zu dem Festung von Arad, Landmilitz, bei Arad, und nach Arad die Infanterie als gemeine Mannes gestopfen werden.

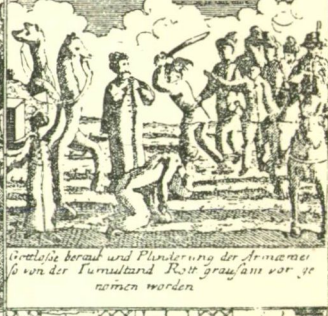
Mit dem Monatlichen Merck das A. 1736 den 4 April Radificir
 6 End Urtheil da in Ungarn an gebracht Ciumellisten
 A. Peter Szegedini, 2 sonst Peter genannt, woro weilen er in der Gefangnis von Sessien
 überfallen wure er auf ein Frag bahnen düm rügen und 4 Heiden von der Deliquen
 ten gefangen. B. Sebastian gerichtet und Vertheilt. C. Stephan Szilacy Rad
 br echi und Vertheilt. D. Andrew Parator gerichtet und Vertheilt. E. eine hie
 waren diese 4 Eingewand geworfen. F. Der Crichen darin die 4 Diefel gelegig
 7 die 4. Theil als noch. Grad Drohsparadeus, Sarkad und Szasz, Andras
 und an die dardis gemachte Jagden aufgeführt. G. 8 frühlings darwider 4 18
 düm vorangien geworfen auf dem Kopf gedachten wüßten, als H. Michael Mad
 1. Stephanus Koz, K. Istvan Koz, L. Michael Szary.
 Nachfolgende Deliquenten, so in der Inquisition auf die 4. Haupt Ciumellisten
 ten Condempnirt worden sein mit dem Schwerd gerichtet und auf das Rad ge
 legt wie tolos: M. Paul, N. Gyula, O. Stephanus, Barta, O. Peter Szabo,
 sonst Benedek, P. Michael Santo.

Reconno und blutige Acten bei Erdshage in ruder Ungarn alswo die Tumul
 tenden völlig geschlagen und zerstreut worden
 von Conrad Stapp erudit A. V.

Ich Kommandant Siegt Andrasch, ich vor fünf
 Dombard an die Fei Szegedini, gestrichelt haben
 ist aber glücklich Mich Arad gebracht worden
 in wußt die dem Landman, das ganze Land mit
 auf 4 Jahr in Ketten an Schanden Condempnirt werden.

Großes Gerat und Planierung der Armee mit
 16 von der Tumultuosen, Reiz graufam vor ge
 nommen worden.

III. Requirierten Prätor Ich Kekes, dem
 Prätor Gregor B. Siegel von Okan, und Ich Siegel
 Koz, B. Szilacy, 2 Andras, vorgerichtet sollen zur
 Weg nach Adara, Almat von Arad vertrieben.

78. sz. Péró és társai bűnhödésök.
 Szilágyi, Magy. nemz. tört. VIII. k. után.

foglalására indultak meg, mely irányban a rác hadak is csatlakozásra voltak kirendelve. A kormánnyal azonban mindenről idejében értesült. Péroót csakhamar elfogatta, mire a többi rác tisztek megriadva, cserben hagyták a felkelőket, csapataikkal szövetségeseik ellen fordultak, s ezeket Erdőhegy-nél tönkre verték, egyrészüket pedig fog-május 6.lyul ejtették. A többi bűnrészeseket aztán a bécsi minisztertanács katonai és megyei csapatok által fogdostatta össze s Matulait, hogy tőle az összekülvők és összeköttetések, különösen pedig Vársárhely s talán Károlyi részvételére nézve is adatokat csikarjanak ki, szörnyű kínvallatás alá vettette, de belőle mit sem vehettek ki. A bécsi minisztertanács nálunk is sok házat felkutattatott; számtalanokat kihallgattatott, de a kiküldöttek semmi bűnjelre, sem tettesre nem találtak, sőt Matulain kívül az egész vármegyéből senkit sem tartottak méltónak az elfogatásra sem.¹ Az a szegény jobbágy ember sem került akkor kezeikbe, ki az alispán katonáját meglőtte, s kit neje kértére nyolc év múlva, Károlyi közbenjárására bocsátottak szabadon Csongrádról.² A legfőbb bűnösöket, Péroót, Sebestyént és Szilasit keréketörésre, Matulait és még három társát lefejezésre ítélte a bíróság, mely ítélet rajtok, miután a kivégzés előtt iszonyuan megkínnoztattak, Budán 1736. április 4. hajtattott végre.³

¹ Az elítéltek és szabadon bocsátottak névsora, Békésm. r. évk. XI. 101—5. l.

² A hitves kérvénye Károlyihoz 1743. jul.-ból a város lítrában, Rvi. 2. cs. 45. sz.

³ V. ö. Márki S., Péroó lázadása 1893. (M. T. akadémia Ért. a tört. tud. köréből. XV. kötet.) Thaly, Adalékok a Thököli- és Rákóczi-kor irod. tört.-hez, II., 421—8. Zsilinszky, Békésvm. rég. évk. II., 71. s köv. II. K. Pap Miklós, Az 1735-iki zendülés története, Századok, 1892., 825. Horváth M., Magyarország. tört. 1874. VII. 188—192.

Városunk, hol egyébként, mint rendesen, most is nagyobb számú német katonaság volt beszállásolva, annyira nem esett gyanuba sem, hogy a lázadás ellen kirendelt császári tisztek a fölkelők által elűzött és ezek társaságából elmenekült lakosokat az egész környékből ide rendelték és a zavarás végéig itt tartották.¹ A város főbirája ekkor Mócsay Pál, az egykori jegyző, volt. Minden valószínűség szerint az ő okosságának és éberségének köszönhető, hogy lakosságunk egy nagy név iránti rajongásból bele nem ment olyan véres kalandba, melynek részeseit magok a felbujtók hagyták először is cserben s pusztították el, hogy magok ép bőrrel menekülhessenek.

¹ A város fölségkérvénye 1754-ből a hmvhelyi ref. egyh. legrégebbi írásműjében.